

Hármasságok hálójában

Bereményi Géza: Magyar Copperfield

„Éreztem, én csak ürügy vagyok a felnőtteknek valami csavaros játékában. Nem akkor éreztem először ezt, de később annyiszor, hogy szinte állandósult” (128.) – ez csak az egyike azon számos megdöbbentő és elgondolkodtató mondatoknak, amelyeket Bereményi Géza legújabb, önéletrajzi ihletésű, önmagát és sorsát születésétől tizennyolc éves koráig láttató *Magyar Copperfield* című regényében olvashatunk. Az angol íróelőd, Charles Dickens nyolcadik regényének, az 1850-ben kiadott *Copperfield Dávidnak* a címbéli „felemlegetése” korántsem véletlen. Ám a magyar szerző az általam az alább bővebben ismertetett, közötté és az angol regényhős között meghúzóódó párhuzamokra ravasz módon (mert ravasz ez a könyv!) konkrét utalást egyszer ha tesz („a boldog száműzetés” [441.] kapcsán ír az angol fiú hányattatásairól) – azaz ezeknek a párhuzamoknak a megtalálását a (művelt) olvasójára bízta.

Ő maga ugyanis korántsem akar magyar Copperfieldként „tündökölni” előttünk – az egyértelmű életrajzi hasonlóságok meglétén túl végig azt érezzük, hogy nem kell neki ahhoz egy irodalmi előd bőrébe bújni, hogy kalandos gyerek- és kamaszkorát láttatva lebilincselje, magához láncolja az olvasóját.

Hisz Bereményinek a közvetlenül a II. világháború után, 1946-ban született, a szerzői énnel tulajdonképpen teljesen azonos hőse önmagában biztosítja és igazolja azt a freudi tételt, mely szerint az ember életének gyakorlatilag az első hat évében minden eldől. Az első pár év benyomásai olyan mélyre vésődnek, hogy onnan már csak az addig megéltek „változatai” bukkannak újra elő, ismétlődnek meg. Amely „változatok” a személyiségen magán már olyan nagyon sokat nem formálnak, legfeljebb új, még ki nem próbált irányokba „dobhatják” az ént.

Bereményi Géza önéletrajzi kötete ezen „változatok” zseniális tárháza. A regényt olvasva az bontakozik ki a szemfüles befogadó előtt, hogy a gyermeki én első hat évében megélt családi hármasság együttlétet, triót ismétli folyamatosan, azt keresve, illetve azt újrateremtve kísérli meg önmagát elhelyezni a világban, a történet idején még főleg a hozzá képest idősebbek, a felnőttek világában.

Bereményi Géza ugyanis nem Bereményiként, hanem Vetró Gézaként látta meg a napvilágot. Ám mivel sem a mindössze tizenhét éves anyja, Évi, sem a születése után „meglépő” apja, Vetró Géza nem akarta nevelni, illetve nem tartott igényt rá, a kis Gézát anyai nagyszülei, a Teleki téri piac mellett lakó és ott is dol-

gozó Bereményi Sándor és Róza nevelik. A vallásos, istenfélő, a babonákban és a jóslatokban otthonos nagymama és az ő tökéletes ellentéte, az egyedül a pénz istenének hódoló, materiális szemléletű nagyapa azonban eltérő világnézetük ellenére, vagy tán épp emiatt, egymást tökéletesen kiegészítve meleg, családias légkört biztosítanak, és egy szeretettel és értékekkel teli hármast alkotnak az imádott unokáikkal.

S bár már az egymástól oly sokban különböző nagyszülők kapcsán is érzi a kis Géza, hogy csak „ürügy” a felnőttek csavaros játékában, ezen érzésében ekkor még a játékon van a hangsúly, az „ürügy” és a „csavar” igazán csak ezután veszi majd kezdetét az életében.

Akkor, amikor az első hármasa kényszerűen felbomlik, s annak negatív ismétlődéseképp, vérszerinti anyja legújabb szeszélyét kielégítendő, bekerül egy újabb családba, egy újabb trióba, anyja és annak leendő férje, az orvos Dr. Rozner István mellé: „És nagy hirtelen egy emeleti lakásban találtam magam. Mint egy álomban, egyszer csak ott voltam, az odavezető út nélkül. Egy óriás kezébe kerültem. Szórakozottan játszott velem, hajlítgatott, forgatott. Olyan játékszer voltam, ami egyáltalán nem érdekelte azt az óriást, csak húzta velem az időt, közben unatkozva valami másra várakozott, ez lettem én nagy hirtelen. Egy óriás kezében játék. Évi elvitt egy másik lakásba. Nem emlékszem, hogy kerültem oda. Filmszakadás. Ülök egy másik lakásban. Zongorázást hallgatok, új ruha van rajtam. Pista játszik egy pianínón, háttal nekem, azt kell hallgatnom. Nem baj. Az sem baj, hogy itt kell majd élnem. A cím: Aggteleki utca 9., első emelet, a körfolyosó végén a sarokban, lent keramitkockás udvar. Éva férje Pista. Ő lett az apám, és a felesége, Évi az anyám.” (182.)

Ez az újabb trió, s főleg benne ez a Pista akkorát csavar az addig jól működő életén, amit az akkor épp a hatodik életévét betöltő, első osztályba készülő kisgyerek egyszerűen nem bír elviselni. Mert nem elég, hogy olyan embert kell (!) Apukának szólítania, akihez semmi köze, s fel kell vennie az ő nevét – így lesz belőle Vetró után Rozner Géza, s nem elég, hogy teljesen következtelen nevelés vár rá, ahol „a kínosan cuki a brutálissal majdnem minden átmenet nélkül váltakozott. Az erőltetett cukiból mindannyiszor hirtelen lett felnőtt világbeli fenyegetés” (186.), de innentől kezdve ez a kisfiú tulajdonképpen „ürügyként” szolgál arra, hogy Apuka az összes meglévő, súlyos személyiségproblémáját rajta vezesse le, csak azért, hogy magát jobb embernek tüntethesse fel, mint amilyen valójában. Igen, a következő sorokat olvasva, amely Apuka „kivetítését”, fogadott fiával szembeni paradox magatartását taglalja, mondhatnánk, hogy Freud ismét „forog a sírjában”: „Mert önmagunkat igazolva gyűlölködünk egymással. Azért, hogy önmagunkat el tudjuk fogadni. Utálkozás idején pedig a gyűlölet az önutálat ellenszere. Úgy van: ő gyűlölt engem. És akkor végre megértettem, mi taszított annyira attól a háborútól megviselt embertől engem, és végül anyámat is. Ő a vérvádat hurcolta be közénk. Bevallatlan célja volt, hogy én utáljam meg önmagamat” (241.), s ezt

a „csavart” úgy hajtja végre, hogy nem ő jár a feleségével a gyerek kedvében, hanem elvárja, hogy – fájdalmas gyerekkorát és súlyos cukorbetegségéből fakadó ingerlékenységét a gyerek elé tárva – a gyerek értse meg őt, s aszerint cselekedjen. Ha azonban ez a kisfiú nem viselkedik úri módon, úgy, ahogy Rozner szerint egy orvos fiához illik, akkor bizony azért verés jár.

Nos, kedves klasszikus regényeken nevelkedett olvasótársaim, igen, a mű e pontján találkozunk a legerősebb párhuzammal az angol és a magyar Copperfield között: „a mostohaapa ver”-motívumnál.

De ahogy Copperfield Dávid, úgy egy idő után Vetró/Rozner Géza is lázadni kezd az otthoni negatív hármasság ellen. Lázadása sajátos formájaként először a „szülők” kisdéd játszmáiból, és ebből a „hármasságból” való kimaradás vágya vezérli: „kimaradni, ez volt a legfőbb célom. Én önálló akarok lenni, engem nem vonnak bele” (409.), s ennek legkiválóbb módja az, hogy a kis Géza igen korán az olvasásba mint magányos tevékenységbe menekül: „Egyedül az olvasás az, ami rám tartozik. Minden mást elhárítok magamtól. Egyetlen akaratom van, hogy elkülönítsem magam attól, ami nem tőlem függ. Az egész külső világtól. Kivételt képez az olvasás. Abban önmagam lehetek belül és kívül is. Ők pedig ott kint tegyék azt, amit jónak látnak. Semmi sem az enyém, a kezem sem, a lábam sem, még a nevem sem, az egész kinézetem sem, mert őtőlük tudom meg, az milyen” (204.). A verések és az „átformálási kísérletek” azonban csak nem akarnak abbamaradni, így a fiú (mint az angol prototípusa), a szökést választja. El, el ebből az élete első, boldog hármasságát feldúló második, pokoli trióból, s vele a szintén Apukának köszönhető, a budapesti középiskolában kialakult hármasságból is, ahol Apuka először Kislaki osztályfőnökkel, majd a fizikatanárral szövetkezve még inkább megkeseríti az ezekben az Apuka-tanár-gyerek hármasságba az akarata ellenére bevont fiú életét.

A történetnek – és természetesen Géza személyiségfejlődésének – ezen a pontján rendkívül izgalmas részhez érkezünk. Az őt körülvevő otthoni és iskolai trióból szabadulni kívánó fiatalember a szökésével ugyanis már nem csak azt akarja, hogy hagyják békén, hanem azt is, hogy teljesen független lehessen. Egy mindenkiről levált és különvált entitás: „Az én életemben csak az a jó érzés, amikor egymagam vagyok” (224.).

De mivel a szökésekor még csak tizenhét éves, az autonómiára való törekvése mellett újabb (freudi) hármasságokba sodorja kénytelen-kelletlen az élet. Így kell részt vennie 1961. április 12-től (igen, Gagarin űrbe való fellövésének napjától) a vérszerinti apja, a váratlanul felbukkanó Vetró Géza és az ő felesége mellett egy trióban, amely hármasság egészen apja haláláig, a szovjet hatalom egy újabb kísérleties dátumáig, 1986 májusáig, azaz a csernobili atomkatasztrófa napjáig meg is marad az életében. Így lesz résztvevője az egyébként a számára a nagyszülőkkel alkotott hármasság után a legkellemesebbnek: a budapesti középiskolából való kirúgását követően a pápai gimnázium furcsa triójának, ahol az azonos nevű, de

csak névrokon Galántaiak: István, az igazgató, és Ambrus, az osztálytárs és barát védelmező szeretete alá kerül. S így válik osztályrészévé egy furcsa hármas szerelem is a Balatonon megismert Zsuzsa, és a jóval jelentéktelenebb Mariann „közreműködésével”: „De hát elég volt nekem Zsuzsa és Mariann bőven. Közülük Zsuzsa volt az igazi. Mariann csak vastartaléknak számított” (552.).

Egy idő után azonban a fiú – ahogy Copperfield Dávid is – az ismétlődő, újra és újra felbukkanó, véletlenszerű, vagy nem is annyira véletlenszerű triókat alkotó szereplők kezében se akar már „játékszer” lenni. Mostohaapja ostoba és önigazoló drillje olyannyira beleégette a kívülállási, mindenkitől függetlenné válási kényszerét, hogy örül ugyan Galántai Ambrus barátságának, imádja (pontosabban imádná) Zsuzsát, de igazából egyedül, pontosabban a könyveivel, meg a vers- és novellakezdeményeivel érzi jól magát.

A fejlődésregény műfaji hagyományaira épülő kötet így, az első Bereményi-versek és -novellák keletkezéstörténetével megspékelve nemcsak a felnőtté válás, nemcsak a megtalált szerep: a „csodabogárrá levés” (469.) lebilincselő enciklopédiája, hanem az íróvá válásé is. Amely íróvá válásban ott van az első, a korán elvezített, de mindig visszavágyott hármasság iránti kétségtelen nosztalgia is, azzal, hogy az első novelláskötetét Géza nem másként, mint imádott nagyapja nevében, Bereményiként publikálja. Tehát neki még névből is három jutott: Vetró, majd Rozner, de mi a kezdetektől fogva az ő szemében az „igazi”, a neki oly kedves nevében olvashatjuk őt, úgy, mint Bereményi Gézát. A BEREMÉNYIT.

(Bereményi Géza: *Magyar Copperfi eld*,
Magvető Kiadó, Budapest, 2020)